

Autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimo įgūdžių plėtojimo galimybė muzikinėje veikloje

Aldona Vilkelienė¹, Eglė Kondrotienė²

¹ Lietuvos edukologijos universitetas, Ugdymo mokslų fakultetas, Meninio ugdymo katedra, Studentų g. 39, 08106 Vilnius, aldona.vilkeliene@leu.lt

² Dienos centras „Šviesa“, Baltasis skg. 3A, 01027 Vilnius, egle044@gmail.com

Anotacija. Straipsnyje analizuojamos autistinių sutrikimą turinčių jaunuolių bendravimo galimybės taikant įvairių rūšių muzikinę veiklą. Veiklos tyrimo duomenų analizė atskleidė muzikos klausymo, dainavimo, improvizavimo metu išryškėjusius bendravimo poreikio požymius ir jų įgyvendinimo galimybes.

Esminiai žodžiai: *autistiniai sutrikimai, muzikinė veikla, bendravimas.*

Įvadas

Bendravimas yra natūralus poreikis, kuris padeda žmogui identifikuoti save ir jį supantį pasaulį. Dažniausiai pagrindinis bendravimo įrankis yra kalba, nuo kurios išsivystymo priklauso bendravimo kokybė. Specialiojo ugdymo mokslininkai ir pedagogai (Malloch, Trevarthen, 2009; Ruškus, 2002; Vilkelienė, 2003), tyrę įvairaus amžiaus autistinių sutrikimų turinčius asmenis, pastebi, kad jiems yra ypač aktualus bendravimo sutrikimas. Pasak mokslininkų (Jovaiša, 2004), tai yra santykių su aplinka sutrikimas, kai ignoruojami aplink esantys žmonės, užsidaroma savo emociniame pasaulyje. Manoma, kad autistinių sindromą turintys asmenys, neatsižvelgiant į negalios sunkumo formą, labai jautriai reaguoja į sensorinius dirgiklius (Ivoškuvienė, Balčiūnaitė, 2002). Sukurtos komunikacijos teorijos (Holck, 2002; Littlejohn, 1999; Sherborne, 1990; Stern, Karraker et al., 2000) akcentuoja tarpusavio keitimąsi ne tik verbaline informacija, bet ir emocijomis, kūno kalba. Autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių komunikavimo galimybes pasitelkiant muziką tyrinėję įvairių šalių mokslininkai išskyrė muzikinės

veiklos rūšis, kurių metu keičiasi autistiškų jaunuolių elgesys, emocijos, kalba. Ugdant neįgaliuosius vieni autoriai pabrėžia muzikinę veiklą – dainavimą (Ridder, 2002), kiti (Brūzga, 2005) – muzikavimo ir spalvų simbolių derinimą arba muzikavimą ir judesį (Mead, 1999). Tyrimų įvairovė rodo, kad problema yra aktuali, tačiau autizmo sindromo specifika, amžiaus ypatumai, individualūs muzikinių gebėjimų skirtumai kelia naujus probleminius klausimus – kokios rūšies muzikinė veikla autistinių sutrikimų turintiems jaunuoliams optimaliausiai atveria bendravimo galimybes?

Tyrimo **tikslas** – atskleisti autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimo įgūdžių plėtojimo galimybes muzikinės veiklos procese.

Tyrimo **objektas** – autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimo įgūdžiai muzikinėje veikloje

Tyrimo uždaviniai:

1. Atskleisti autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių ugdymo muzikine veikla ypatumus.
2. Išryškinti muzikinės veiklos teikiamas galimybes autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimui.

Metodai: mokslinės literatūros analizės metodas, veiklos tyrimas, atvejo analizė. Duomenų rinkimo metodai: stebėjimas dalyvaujant, interviu. Tyrimo duomenims analizuoti taikoma kokybinė turinio analizė.

Muzikinė veikla ir jos rūšys

Edukologijos mokslininkai veiklą vadina reguliuojamu struktūruotu veikimu, apimančiu dalykinius ir kalbinius įgūdžius, gebėjimus bei psichinius procesus, užtikrinančius asmens gebėjimą funkcionuoti, atliekant veiksmus ar užduotis (Girdzijauskas, 2008; Jovaiša, 2004; Stern et al., 2000). Veiklos rūšys gali būti skiriamos pagal įvairius kriterijus. Muzikinė veikla apima keletą tarpusavyje susijusių, bet savo prigimtimi skirtingų muzikinių veiksenų, kurių metu grojama, dainuojama, klausoma muzikos, improvizuojama (Girdzijauskas, 2008; Jovaiša, 2004). Interakcijų galimybės muzikos priemonėmis, kaip ir estetinio jautrumo muzikai ugdymas, būdingas daugeliui pasaulio muzikinio ugdymo koncepcijų, kurios pabrėžia, jog yra tikslinga naudoti natūralius kūno judesius: vaikščioti, diriguoti, judinti rankas, rodyti gestus dainuojamos ar skambančios muzikos ritmu, nes smegenys fiksuoja ne tik girdimos muzikos garsus, bet ir klausančiojo fizines, psichines, emocines reakcijas į muziką per judesį (Mead, 1940). Remiantis įvairių koncepcijų žmogaus prigimties samprata, muzikos poveikis traktuojamas taip pat nevienodai (Jareckaitė, 2006; Nash, 1974). Muzikinė veikla taikoma ugdant įvairias negalias (Kern, 2002; Piličiauskas, 2005; Sherborne, 1990; Wigram, Gold, 2000), taip pat ir autistinį sutrikimą turinčius asmenis, daugiausia vaikus. Meno raiškos priemonės pasitelkiamos elgsenos problemoms spręsti, gyvenimo kokybei gerinti (Ruškus, 2002).

Autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimo gebėjimų, kuriuos riboja negalia, ugdymo galimybės analizuojamos nepakankamai, todėl, siekiant išsiaiškinti probleminį klausimą, kokia muzikinės veiklos rūšis padėtų autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimui, atliktas veiklos tyrimas. Tai tyrimas (Kudinovienė, 2008; Silverman, 2000), kuriame derinama veikla ir mokslinis tyrimas, atskleidžiantis tyrėjo siekį suprasti, pagerinti ir reformuoti praktiką. Veiklos tyrimas apima ne tik individo keitimąsi, bet ir jį supančios grupės kultūros pokyčius. Todėl, aiškinantis autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių (toliau – ASTJ) bendravimo galimybes muzikinėje veikloje, buvo taikyta ši kokybinio tyrimo strategija. Veiklos tyrimo metu dažnai taikoma ir atvejo analizė (Silverman, 2000), siekiant išryškinti ugdytinio ypatingumą, itin specifiškus ugdymo momentus. Šiame veiklos tyrime atvejo analizė taikoma Audriaus atveju. Remiantis teorinės medžiagos analize, muzikos metodikomis, kurias taiko specialieji muzikos pedagogai (Franco, 1993; Sherborn, 1990) ir muzikos terapeutai (Šinkūnienė, 2005; Vilkelienė, 2003; Wigram, Gold, 2000), buvo parinktos veiklos rūšys ir repertuaras. Muzikinio ugdymo programoje naudota: klasikinės instrumentinės (Piličiauskas, 2005) muzikos, populiarių kūrinių ištraukos, lietuvių liaudies dainos (Vilkelienė, 2003), naudojami ir C. Orfo instrumentai: melodiniai, ritminiai perkusiniai instrumentai, kiti mušamieji (įvairių dydžių būgnai, marakasai), pianinas, elektroninis klavišinis instrumentas (Brūzga, 2005).

Tyrimo organizavimas

Remiantis kokybinio tyrimo muzikos terapijoje mokslininkų išskirtomis elgesio ir reagavimo atskirų muzikinės veiklos rūšių metu charakteristikomis (Wigram, Gold, 2000; Wing, 1996), buvo siekiama išsiaiškinti neįgaliųjų bendravimo galimybes muzikinės veiklos metu. Tiriamųjų elgesys buvo suskirstytas pagal tarpasmeninį bendravimą (akių kontaktas su mokytoju, verbalinis bendravimas) ir muzikinį bendravimą (improvizacija, muzikos klausymas, grojimas, dainavimas). Veiklos tyrimo metu buvo mokomi ir kartu stebimi grupėje du jaunuoliai – Lina ir Audrius. Etikos sumetimais jų vardai pakeisti. Linai diagnozuotas autizmo sindromas ir su juo susiję bendravimo, suvokimo, kūrybiškumo apribojimai. Kalbantis su Linos tėvais, išsiaiškinta, kad jie išbandė įvairias galimybes: konsultavosi pas žinomiausius šios srities užsienio gydytojus, specialistus, bet jokių akivaizdžių pagerėjimo arba bent jau stabilizavimo ženklų nebuvo matyti. Lina nelinkusi bendrauti. Ji, regis, nieko nemato ir nieko negirdi, bet jei kuris socialinis darbuotojas pradeda garsiai ir aiškiai kalbėti apie ją, ji tuoj pat suklūsta, atsigręžia. Pastebėjus šį Linos elgesį, atsirado viltis, kad galbūt yra tikimybė padėti Linai išmokti bendrauti su artimais ją supančiais žmonėmis. Į pagalbą buvo pasitelkta Linos šeima, užmezgti kontaktai su tėveliais, kurių vienas profesionalus muzikantas. Audrius – ypatingų muzikinių gabumų žmogus. Šis jaunuolis geba iš klausos pagroti melodiją, kuri jam patiko, taip pat gali išdainuoti melodiją tiksliai intonuodamas, nors verbaliai nebendrauja, bet dainuojant

tekstas visiškai suprantamas. Jis neskaito, nerašo, tik, jei supranta, ko klausiamas, linguoja arba purto galvą ir tai reiškia „taip“ arba „ne“. Vaikinas geba iš klausos pagroti pianinu ar kitu klavišiniu instrumentu jam dainuojamą ar grojamą melodiją, jam žinomą liaudies dainą. Kadangi jaunuoliai pasižymi išskirtiniais muzikiniais gebėjimais, o autistinio sutrikimo sindromas išreikštas labai ryškiai, duomenims gauti pasirinkta atvejo analizė.

Muzikos klausymas ir bendravimas: veiklos tyrimas

Veiklos tyrimo metu buvo rašomas dienoraštis, kuriame tyrėja taip pat buvo ir muzikos pedagogė, dirbanti su autistinių sutrikimų turinčiais jaunuoliais. Ji fiksavo savo patirtį, tiriamųjų veiklą. Analizuojant dienoraščio duomenis pagal veiklos etapus, išryškėja paties pedagogo veiklos pokyčiai, tiriamųjų bendravimas muzikos veikloje su grupės nariais, šeimos nariais, kitais darbuotojais.

Planavimas. „Su tėvais, psichologu ir socialiniais darbuotojais aptarėme, kaip padėti Linai atrasti geriausias galimybes komunikuoti, atsiskleisti jos asmenybei bendraujant su kitais. Žinodama šių jaunuolių norą muzikuoti, suplanavau dainavimo užsiėmimą, kuriame siekiau užmegzti kontaktą, dainuodama susipažinimo dainelę. Nebuvau tikra, kad Lina mane pamena, tad prisistačiau, kalbėjau jai apie tai, kad čia mes klausysime muzikos, grosime.“

Veikla. „Tada pakviečiau ją prie pianino pasisveikinti, aiškindama, kad muzikantai gali sveikintis muzikos garsais. Netrukus ištiesiau į ją ranką ir ištariau: „Tu – Lina.“ Tuoj pat parodžiau ranka į save sakydama savo vardą. Ji trumpam sukluso. Tada, pasinaudojusi jos dėmesiu, padainavau muzikinį pasisveikinimą ir tariau: „Dabar tu padainuok man „Labas“. Pabandžiau dar keletą kartų. Atsako nesulaukiau. Tada pasiūliau pagroti kartu. Kabinete yra daug melodinių ir ritminių perkusinių, taip pat klavišinių instrumentų. Siūliau jai juos rodydama ir pasakodama apie juos, bet pamačiau, kad jaunuolė ne itin susidomėjusi (ji tiesiog pasisuko, nuleido akis, apžiūrinėjo savo pirštus). Tada pradėjau skambinti pianinu M. Oginskio polonezą, ji vėl sukluso, stebėjo mane. Pagrojusi pirmą dalį stabtelėjau, tada Lina **priėjo** prie pianino ir delnu **palietė** klavišus. Aš pagroju dar kartą, šį kartą – ir antrą dalį.“

Vertinimas. „Tada ir vėl stabtelėjau, norėdama patikrinti, ar jaunuolė reaguoja į muziką, ar ne. Jaunuolė vėl pakartojo tą patį judesį – delnu palietė klavišus. Pastebėjau, kad Lina daugiau mėgsta klausyti muzikos, negu pati dainuoti.“

Perplanavimas. „Muzikos užsiėmimai buvo perplanuoti, pakeista veikla. Kituose užsiėmimuose daugiau dėmesio buvo skiriama muzikos klausymui. Pasiūliau paklausti muzikos ir pateikiau klausymui K. Sen-Sanso „Gulbę“. Muzika jai labai patiko – ji **sukluso, kraipė galvą**, lyg norėdama geriau suprasti ar išgirsti. Pasibaigus muzikai, aš paaiškinau, kad čia grojo apie Gulbę, paukštį. Labai lėtai ir išraiškingai jai pasakoju, o ji labai įdėmiai žiūrėjo į mane. Siekdama nusakyti, kad tai paukštis, panaudojau kūno kalbą – rankom mojavau lyg sparnais, po truputį judėjau ir kartoju „paukštis, gulbė“.

Paklausiau: „Ar nori dar kartą paklausti?“ Nesulaukusi atsakymo, tiesiog paleidau įrašą. Mano nuostabai, jaunuolė ne tik klausė, bet ir **pradėjo kartoti mano judesius**, tačiau iš vietos nejudėjo“.

Veikla. „Analizuojant šį užsiėmimą, galima teigti, kad neįgalioji reagavo į melodingą muziką, pauzes, o nereagavo į pokalbį, kvietimą dainuoti. Pokalbio su tėvais metu sužinojau, kad jai labai patinka E. Grygas, tad kitą užsiėmimą klausėmės šio kompozitoriaus siuitos „Peras Giuntas“ dalies „Kalnų karaliaus oloje“ įrašą. Lina labai **tiksliai mušė ritmines dalis**. Nors tempas ir greitėjo, bet ji buvo labai ritmiška. Kuo labiau greitėjo tempas, tuo jos reakcija buvo džiaugsmingesnė. **Ji ne tik plojo, bet ir „krykštavo“**. Pasi- baigus muzikai, papasakojau jaunuolei, apie ką šis kūrinys. Ji žiūrėjo susidomėjusi, neatitraukdama akių. Pradėjau pasakoti jaunuolei apie rudenį, rodžiau pro langą į medžius, pasakojau apie spalvotus, krentančius lapus, priminiau, kad tuoj bus šalta, ir paukščiai išskris. Pasakojau rankų mostais rodydama plasnojamą. Ji įdėmiai mane stebėjo. Tada pasiūliau muzikos klausymą ir judesį. Linos atveju, tai reiškia, kad mes judėsime kartu – plosim, kartosim judesius. Šį kartą skambėjo Vivaldi „Metų laikai“ (Ruduo). Lina klausėsi, **paėmė mane už rankų ir „katučių“ principu mušė ritmą**. Kai ji imdavo mušti metrinę dalį, aš tą darydavau dvigubai greičiau, arba dvigubai lėčiau. Kai muzika baigėsi, vėl priminiau pokalbį apie rudenį, paukščius. Jaunuolė vėl rodė į magnetofono pusę. Paklausiau: „Nori dar?“ Nors atsakymo nesulaukiau, ji apsidžiaugė išgirdusi muzikos garsus. Bandė kartoti ir mano parodytus judesius. Šio užsiėmimo metu pastebėjau, kad muzikinė veikla pereina į tarpasmeninį bendravimą, kadangi Lina **muzikavimo metu prieidavo prie manęs**, bandė taisyti man plaukus, kad nekristų ant veido.

1 lentelė. Bendravimo būdai ir požymiai muzikos klausymo metu

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Muzikos instrumentas	Bendravimas, naudojant muzikos instrumentą	<i>Priėjo prie pianino Palietė klavišus sukluoso, pakraipė galvą</i>
Imitaciniai judesiai	Bendravimas imituojant judesius	<i>Pradėjo kartoti mano judesius</i>
Ritmas	Bendravimas kartojant ritmą	<i>Tiksliai mušė ritmines dalis Ne tik plojo, bet ir krykštavo</i>
Tarpasmeninis ryšys	Tarpasmeninis bendravimas muzikinėje veikloje	<i>Muzikavimo metu prieidavo prie manęs Bandė taisyti man plaukus</i>

Apibendrinant muzikos mokytojos aprašytą Linos muzikavimą, galima teigti, kad muzikos klausymas ir judesys bei ritminė improvizacija – tai muzikinės veiklos rūšys, kurių metu atsirado bendravimo požymiai. Muzikiniai pasisveikinimai ir atsisveikinimai buvo nepakankamai veiksmingi. Jų metu kaip bendravimo požymis buvo užfiksuotas Linos akių kontaktas. Muzikos klausymas, prasidėjęs aplinkoje esančio muzikos instrumento – pianino – pastebėjimu ir judesys, atsiradęs imituojant meninius vaizdus, o vėliau pritariant melodijoms – tai muzikinės veiklos rūšis, kurios metu Lina labiausiai

atsiskleidė, ėmė reikšti savo emocijas, bendravo ir parodė iniciatyvą bendrauti su muzikos mokytoja.

Atvejo analizė. Audrius

Toje pačioje grupėje esantis Audrius taip pat vengia bendravimo. Pasak jaunuolio tėvų ir socialinių pedagogų, jis nenori būti grupėje. Į dienos centrą jaunuolis atvyko prieš metus. Audrius turi ypatingų muzikinių gabumų, o jo polinkį muzikai dar vaikystėje pastebėjo tėvai. Jau lankant darželį, buvo pradėtas individualus muzikinis ugdymas, vėliau pagal specialią programą jis buvo tęsiamas muzikos mokykloje. Didžiulis artimųjų indėlis – nuolatinis lietuvių liaudies dainų dainavimas. Pagrindinis Audriaus įprotis yra vaikščiojimas pirmyn atgal, nuolatinis niūniavimas, kurį kartais sunkiai, kartais konkrečiai galima įvardyti kaip melodiją, ir žaidimas su daiktais, su kuriais galima išgauti garsus. Kita veikla jo nedomina. Audrius supranta, ko yra klausiamas, o atsakydamas linguoja arba purto galvą ir tai reiškia „taip“ arba „ne“. Vaikinas geba iš klausos sugroti (pianinu, ar kitu klavišiniu instrumentu) jam dainuojamą ar grojamą melodiją, jam žinomą liaudies dainą, niūniuoja arba stengiasi išgauti garsus su įvairiais daiktais, tiksliai intonuoja, gerai įsimena dainų tekstus. Pokalbio su tėvais metu paaiškėjo, kad Audrius jau yra mokėsis individualiai groti pianinu, nuspręsta su juo daugiau groti, improvizuoti ir, sprendžiant iškeltą veiklos tyrimo klausimą, ieškoti muzikinės veiklos rūšies, išryškinančios bendravimo su muzikos pedagogu ir kitais grupės nariais galimybes.

Muzikinės veiklos metu parinktos kelios veiklos rūšys: grojimas ir improvizacija, dainavimas, muzikos klausymas, todėl atvejo tyrimas leidžia atskleisti platesnes Audriaus bendravimo gebėjimų galimybes, palyginti jas atliekant skirtingų rūšių muzikinę veiklą. Pirmųjų susitikimų metu tyrėja stebėjo jaunuolio reakcijas atliekant skirtingą muzikinę veiklą. Remiantis muzikinės komunikacijos teorijomis (Malloch, Trevarthen, 2009), autistinių sutrikimų turintiems asmenims garsas gali būti svarbiu interakcijų postūmiu, tačiau yra tikimybė, kad procese išsiskirs ir kitos muzikinės veiklos rūšys, kuriose gali atsiskleisti Audriaus bendravimo gebėjimai, todėl, planuojant muzikos užsiėmimus, buvo apgalvotos įvairios muzikinės veiklos rūšys. Veiklos tyrimo pradžioje visas muzikines užduotis pamokoje Audrius atlikdavo, tačiau vienas atlikdavo susidomėjęs, o kitas – ne taip noriai. Po kelių užsiėmimų paaiškėjo, kad Audrius visiškai nesidomi muzikos klausymu, nereaguoja į skirtingos nuotaikos kūrinis. Pasiūlius pagroti, veidas nušvisdavo, o ritmą mušti sutikdavo tik kurį laiką pagalvojęs. Vienu pirštu pradėjo groti vieną mėgstamiausių savo liaudies dainų „Mažam kambarėly“. Išsiaiškinus labiausiai tiriamojo mėgstamą veiklą, didžiausią užsiėmimo dalį pedagogė skyrė grojimui, improvizacijai su muzikos instrumentais ir dainavimui (prasidainavimo pratimams, lietuvių liaudies dainoms). Prasidainavimas (artikuliaciniai, dikciniai, kvėpavimo pratimai) buvo skirtas skatinti verbalinį bendravimą ir tobulinti dainavimą. Mokslinėje literatūroje apie

komunikacinį muzikalumą teigiama, kad kalbos ir muzikos sąsajas mokslininkai sieja su jau nuo gimimo pasireiškiančiu verkimu, mamos balso imitavimu (Stern et al., 2000). Žinant jaunuolio pomėgį išgauti įvairius garsus mušant ritmą įvairiais daiktais (stiklinės, dėžutės, lazdelės), **Audriui buvo pasiūlyta išsirinkti vieną iš perkusinių instrumentų**. Audrius pasirinko žvaigždutės formos perkusinį instrumentą. Jis jam taip patiko, kad instrumentą apžiūrinėjo, vartė jį, bandė net penketą minučių groti su juo. Ši veikla pasirodė daug patrauklesnė nei pirmojo susitikimo metu, ji užsitęsė net 10 minučių (pirmą užsiėmimą 2–3 min.). Jaunuolis, palyginti su pirmu užsiėmimu, labai **ilgai išlaikė dėmesį** šioje muzikinėje veikloje.

Audriui patinka mokymosi procesas, jis dėmesingas mokantis naują melodiją ar dainos tekstą. Tai ne tik bendravimas, bet ir muzikinių gebėjimų ugdymas. Jo metu inicijuojami pokalbiai, verbalinė bendravimo išraiška mokymosi procese (pirštų skaičiavimas). **Pavyzdžiui, žvaigždutės formos perkusinį instrumentą Audrius laikė rankoje visą užsiėmimą**. Paklausus, ką jis turi rankose, atsakymo nebuvo, tačiau, kai mokytoja ėmė dainuoti skiemenį: „Žvai... žvai“, netrukus jis aiškiausiai atkartojė: „Žvai...“ **Taip buvo išmoktas labai sudėtingas naujas žodis „žvaigždutė“**.

Veiklos tyrimą ir kartu muzikinę veiklą įgyvendinusi pedagogė savo dienoraštyje rašo: „Tada **pakviesdavau jį prie instrumento pagroti kitiems grupės draugams muzikines „mįsles“**. Ši veikla suteikdavo daug teigiamų emocijų ir jaunuoliui, ir kitiems užsiėmimų dalyviams. Tokia veikla užtrukdavo apie 15 minučių. Jis eina prie instrumento ir pradeda groti savo mėgstamą melodiją – aš išklausau, pagiriu, nes sugrojo be klaidų, tada kas nors iš grupės bando atspėti melodiją. Aš pagroju posmelį, jam pasiūlau pratęsti, o aš akomponuoju, jis tiesiog „šviečia“.“

Muzikinių užsiėmimų vykusio stebėjimo metu užfiksuota tai, kad Audrius pradeda pastebėti naują aplinką naujus instrumentus: nauji Orfo instrumentai – metalofonai, ksilofonai. Net nepasisveikinęs, tuoj pat bando groti, netgi **neleidžia pedagogei groti „jo“ instrumentu – Orfo metalofono kaladėlėmis. Judesiu paprašo, kad mokytoja sudėliotų kaladėles „iš eilės“, lyg fortepijone (kreipimasis pagalbos – bendravimo forma). „Žaidžia“ jomis apie dešimt minučių – groja pirštais, keičia lazdeles**. Užkliudęs kaladėlę nustoja groti, pataiso ir tęsia toliau. Ryškų bendravimo pokytį rodo Audriaus pagalbos prašymas (sudėlioti Orfo kaladėles). „Jis rodė į instrumentus, linksėjo galvą.“

Veiklos tyrimo metu užfiksuotas ir bendravimas su pašaliniais asmenimis. Dienoraštyje muzikos mokytoja rašo: „Čia mus nutraukė centro svečiai, studentai, kurie labai susidomėjo jaunuolio muzikiniais gabumais. Paklausiau: „Audriau, ar pagrosi mums?“ Mano nuostabai, Audrius **labai noriai demonstravo savo grojimo gebėjimus, nuolat žvilgčiodamas į svečių pusę**. Padėkojau. **Svečiai paprašė padainuoti. Jaunuolis vėl sutiko. Tiesa, melodiją intonavo puikiai, tačiau žodžiai buvo sunkiai atpažįstami**. Jaunuolis dar kartą parodė, kad jam pradeda patikti dėmesys ir bendravimas muzikinėje veikloje. Šiuo atveju jis demonstravo savo gebėjimus ir džiaugėsi pagyromis, plačiai šypsodamasis. Labai greitai reagavo į svečių prašymus pirmą kartą nebuvo jokios tylos

ar pauzių“, – pastebi tyrėja. Veiklos tyrimo metu gauti duomenys išryškina atskiras muzikinės veiklos rūšis ir jų metu vykstantį bendravimą (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. Audriaus bendravimo galimybės muzikinėje veikloje

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Grojimas	Grojimas iš klausos	<i>Vienu pirštu pradėjo groti vieną mėgstamiausių savo dainų „Mažam kambarėly“. Aš <...> akomponavau jam. Padainuoju posmelio melodiją. Jaunuolis pradeda ieškoti spausdamas klavišus kol atranda „teisingą“ – melodiją suprasti vis dar sunku, bet po truputį jis pagrojo visą posmelio melodiją.</i>
	Kūryba	<i>Neleidžia man groti „jo“ instrumentu – Orffo metalafono kaladėlėmis. Judesiu paprašo, kad sudėliočiau kaladėles „iš eilės“, lyg fortepijone (kreipimasis pagalbos – bendravimo forma). „Žaidžia“ jomis apie dešimt minučių – groja pirštais, keičia lazdeles.</i>
Improvizacija	Ritminis pritarimas	<i>Aš grojau pianinu žinomas lietuvių liaudies dainas, o jis reagavo į tempo ir ritmikos pasikeitimus</i>
Dainavimas	Žodžių tarimas Intonavimas	<i>Intonavo gerai, pavyko ir dainelės žodžius ištarti. Baigėm muzikiniu atsisveikinimu, jaunuolis gražiai intonavo ir gan aiškiai ištarė žodžius.</i>
Pokalbiai apie muziką	Kalba ir imituojantis judesys Muzikos instrumento pavadinimo tarimas	<i>Jis buvo toks nedėmesingas. Verbaliniai priminimai, lydimi gestų, vėl padėjo atkreipti jaunuolio dėmesį. Paklausus Audriaus, kokį instrumentą jis laiko rankose... netrukus jis aiškiai atkartojė: „Žvai...“ Taip mes išmokome labai sunkų ir naują žodį „žvaigždutė“.</i>
Muzikinių gebėjimų demonstravimas	Užduotys su grupe	<i>Pakviesdavau jį prie instrumento pagroti kitiems grupės nariams muzikines „mįsles“.</i>
	Koncertas svečiams	<i>Labai noriai demonstravo savo grojimo gebėjimus, nuolat žvilgčiodamas į svečių pusę. Svečiai paprašė padainuoti. Jaunuolis vėl sutiko. Tiesa, melodiją intonavo puikiai, tačiau žodžiai buvo sunkiai atpažįstami.</i>

Išskirtos kategorijos rodo, kad dainavimas ir grojimas, instrumentinė improvizacija padėjo jaunuoliui atsiskleisti, reikšti savo emocijas, atsiverti, ne tik atsakyti į bendravimą, bet ir pačiam inicijuoti bendravimą. Dainavimas Audriui buvo svarbiausia veikla nuo pirmojo užsiėmimo pradžios. Tačiau grojimas įvairiais muzikos instrumentais, instrumentinė improvizacija, pradžioje gana santūriai priimta, vėliau tapo labai veiksminga bendravimą atskleidžianti muzikinė veikla. Tai atsispindėjo verbalinio bendravimo metu, kai dainos žodžiai, mokytojo vardas, instrumento pavadinimas bei pasisveikinimo ar atsisveikinimo sakiniai buvo tariami aiškiau nei tyrimo pradžioje.

Interviu su socialiniu darbuotoju, kuris visą dieną praleidžia su autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių grupe, kurioje yra ir Audrius, leidžia palyginti šio tiriamojo elgesį ir veiklą ne muzikavimo metu.

3 lentelė. Andriaus bendravimo ne muzikinės veiklos metu pobūdis

Kategorija	Subkategorija	Patvirtinantys teiginiai
Bendravimas su socialiniu darbuotoju	Neverbaliniai kontaktai	<i>Ištiesia ranką, paliečia pečių, akių kontaktas minimalus</i>
	Prašymo suvokimas	<i>Atsako su galva, parodo ranka, parodai pirštu ir atlieka</i>
Prisirišimas prie daiktų	Daiktai, skleidžiantys garsus	<i>Turi kokį daiktą, su kuriuo gali išgauti garsus Toksai vaikiškas skambaliukas</i>
	Popieriai	<i>Dėlioja popierius arba žurnalus, kai niekas nemato</i>
Elgesys grupėje	Vaikšto vienas	<i>Vaikšto, skambina sau varpeliu</i>
	Sėdi grupėje kelias minutes, vienas	<i>Grupėje atsisėda kelioms minutėms, ne daugiau Į grupę jis nėra įjęs, kaip kiti</i>
Veiklos pobūdis	Žaidžia vienas arba atlieka stereotipinius judesius	<i>Žaidžia su žaislais, kurie išgauna garsus Dėlioja žurnalus schematiškai, po to vėl sudeda</i>
	Pasivaikščiavimai	<i>Pasivaikščiavimus mėgsta, bet eidamas dainuoja</i>
	Kinas	<i>Į kiną nereaguoja. Pasėdi tas savo dvi minutes, stojasi ir eina</i>
	Muzikinė veikla	<i>Dažniau užėina į grupę, bet tik su garsais, daina gali pritraukti Tikslingos veiklos be muzikos išgauti su juo niekam nepavyko</i>

Iš interviu su socialiniu darbuotoju pastebima, kad Audrius nekalba, jis bendrauja gestų, akių žvilgsniu, jeigu patenkintas, šypsosi „akys labai išraiškingos“. Informanto teigimu, jis „suvokia savo grupę, kad jis jai priklauso, kad jo yra draugai“, tačiau jis neištraukia į grupės veiklą <...> „bet šiaip, sakysim, jis yra prie grupės“. Socialinis darbuotojas pastebi, kad Audrius dienos metu grupėje ramiai neišbūna daugiau kaip porą minučių. Jo nedomina kinas, muziejuje jis nerimauja: „Muziejuose keliuose buvo ar prekybos centre, tai pašoka ir strykčioja.“ Tačiau iš interviu duomenų galima spręsti, kad veikla, kurioje yra muzikavimo elementų arba galimybė dainuoti, Audriui yra maloni. Nors tiesioginio bendravimo momentų pasivaikščiavimo metu informantas nemini, tačiau jis teigia, kad „Audrius eidamas dainuoja arba atsisėda toliau ir dainuoja“. Jis pažymi, kad Audriaus atveju muzika, dainavimas yra viena iš galimybių įtraukti jaunuolį į grupės veiklą: „Dabar jis žymiai dažniau pradėjo užėti į grupę. Bet tik su skambaliuku gali manipuliuoti, su garsais, su daina.“

Muzikos užsiėmimų metu gauti tyrimo duomenys Audriaus atveju leidžia išskirti muzikinės veiklos rūšis – dainavimą ir grojimą (instrumentinę improvizaciją). Jų metu

jaunuoliui pavyko muzikos išraiškos priemonėmis atsakyti į bendravimą ir pačiam inicijuoti bendravimą.

Išvados ir diskusijos

- Išanalizavus mokslinę literatūrą galima teigti, jog šių autistinių sutrikimų turinčių asmenų galimybės skiriasi, atsižvelgiant į sutrikimo lygmenį, individualias savybes, interesus, todėl atsiranda komunikacijos teorijų, kurias galima taikyti atskirais atvejais, įvairovė. Alternatyviosios komunikacijos metu pasitelkiami simboliai (garsai, spalvos, judesiai), žadinantys emocijas. Išnagrinėjus svarbiausias muzikines sistemas ir autistinių sutrikimų turinčių asmenų muzikinio ugdymo modelius, galima teigti, kad komunikaciniai veiksmai dainuojant, klausant muzikos, improvizuojant ar atliekant kitas muzikines veiklas yra muzikinio komunikavimo pagrindas.
- Autistinių jaunuolių muzikinių ir bendravimo gebėjimų analizė išryškino jų charakterio, elgesio ypatumus, kurie lemia (ne)bendravimo poreikius ir galimybes: uždarumas, inertiškas stereotipinis elgesys, atsiribojimas, neadekvatus pasaulio suvokimas. Tyrimo duomenys leido nustatyti su muzikine veikla susijusius pomėgius: muzikavimas instrumentu, improvizacija, dainavimas, kurie skirtingoje muzikinėje veikloje kiekvienu atveju atsiskleidė individualiai. Iš pasiūlytų muzikinių veiklų kiekvienam autistinį sutrikimą turinčiam jaunuolio atvejui muzikinės veiklos rūšys tapo bendravimo procesu. Tai muzikos klausymas (Lina) ir judesys, grojimas bei dainavimas (Audrius). Dėl kitų muzikinės veiklos rūšių, atskleidžiančių bendravimo galimybes, reikalingi tolesni tyrimai, kadangi autizmas, kaip reiškinys, sutrikimas nesulaukė pasaulio mokslininkų ir įvairių sričių specialistų vienos nuomonės ir įvertinimo. Tyrimo duomenys leidžia teigti, kad autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių prigimties, muzikinės aplinkos ir ugdytojo asmenybės sąveika ir sintezė atskleidžia neįgaliųjų bendravimo ir komunikacijos galimybes, ugdytojo ir ugdytinio emocinio ryšio muzikavimo metu aspektus, kuriuos išskiria U. Holckas (2002), P. Kernas (2002), H. M. Ridderis (2002). Tyrimo metu išryškėjo muzikinės veiklos rūšys – dainavimas, grojimas muzikos instrumentu ir improvizacija, muzikos klausymas, – kuriose pasireiškė autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimo gebėjimų požymių. Gebėjimas komunikuoti pasitelkiant muzikinę veiklą suteikia daug pozityvių emocijų lengvesnę autizmo formą turintiems jaunuoliams, jie jaučiasi išgirsti, suprasti, galintys. Išryškunami autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių gebėjimai kelia jų pačių pasitikėjimą savimi, savivertę. Labiau pasitikintys savo gebėjimais jie lengviau įsitraukia į „mažąją visuomenę“ – grupinius užsiėmimus.

- Muzikos veiklos metu ištirtos neįgaliųjų reakcijos, emocijų ir elgesio pokyčiai išryškina bendravimo galimybes specialiai pritaikytame kontekste. Vienu atveju bendravimas pasireiškė akių kontakto dažnumu ir trukme, fiziniais prisilietimais, kitu atveju – stereotipinio elgesio laikinu atsisakymu arba visišku išnykimu. Atvejo analizė atskleidė, kad instrumentinės ir vokalinės improvizacijos yra palanki kūrybinė terpė autistinių sutrikimų turinčių jaunuolių bendravimui. Pasitvirtino mokslininkų teiginiai (Holck, 2002; Kern, 2002), kad muzikavimo metu neįgaliojo komunikacija ir socialinis elgesys tampa pozityvesnis ir išraiškingesnis. Atsižvelgiant į tiriamųjų atvejų individualumą, galima teigti, kad autistinių sutrikimų turintiems asmenims individualios bendravimo taisyklės gali būti sukurtos muzikos užsiėmimų metu.

Literatūra

- Brūzga, R. (2005). *Spalvų muzika. Alternatyvaus adaptuoto muzikinio rašto pradžiamokslis*. Vilnius: Progretus.
- Franco, G. (1993). Music therapy: a Methodological Approach in the Mental Health Field. In *Music therapy in Health and Education*. Ed. M. Heal and T. Wigram. London: Jessica Kingsley Publishers.
- Girdzijauskas, A. (2008). *Aukštesniųjų klasių mokinių dorovinės kultūros ugdymas muzikine veikla. Daktaro disertacijos santrauka*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Holck, U. (2002). Common Interaction Frames; their meaning for developing social interaction in music therapy. In *Oxford Music Therapy*. London, 812–825.
- Ivoškuvienė, R., Balčiūnaitė, J. (2002). *Autistiškų vaikų ugdymas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Jareckaitė, S. (2006). *Muzikinis ugdymas Vakarų Europoje ir Lietuvoje: teorija ir praktika nuo Antikos laikų iki XX a. pradžios. Monografija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.
- Jovaiša, L. (2004). Šiuolaikinė mokykla ir asmenybės ugdymas. Veikimo aktyvumo įgymiai ir jų ugdymas. *Acta paedagogica Vilnensia*, 12, 118–135.
- Kern, P. (2004). A song for you: Integrating children with autism in childcare classes. In D. Aldridge, & J. Fachner (Eds.), *Info CD ROM v. Conference Proceedings of the 10th World Congress of Music Therapy*. Witten, Germany: University of Witten-Herdecke, 960–980.
- Kudinovienė, J. (2008). *Meno edukologijos tyrimų metodologijos pradmenys: [CD]*. Vilnius: VPU leidykla.
- Littlejohn, S. W. (1999). *Theories of Human Communication*. Belmont CA: Wadsworth.
- Malloch, S., Trevarthen, C. (2009). *Communicative Musicality: Exploring the Basis of Human Companionship*. Oxford: Oxford University Press.
- Maslow, A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.

- Mead, V. H. (1994). Dalcroze Eurhythmics. In *Today's Music Classroom*. New York: Schott Music Corporation.
- Nash, G. C. (1974). *Creative Approaches to child development with music, language and movement*. New York: Alfred publishing Company.
- Piličiauskas, A. (2005). Neįgaliųjų meninio ugdymo ypatumai ir nuostatos. In *Neįgaliųjų meninis ugdymas: metodikos ir terapijos aspektai*. Sud. A. Piličiauskas. Vilnius: Kronta, 14–25.
- Ridder, H. M. (2002). Communication through singing. In D. Aldridge, & J. Fachner (Eds.). *Info CD ROM v. Conference Proceedings of the 10th World Congress of Music Therapy*. Witten, Germany: University of Witten-Herdecke, 1423–1435.
- Ruškus, J. (2002). *Negalės fenomenas*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
- Sherborne, V. (1990). *Developmental Movement for Children*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: a practical handbook*. Thousand Oaks, CA: Sage publications.
- Šinkūnienė, J. R. (2005). Muzikinės komunikacijos ugdymo metodinės kryptys. In *Neįgaliųjų meninis ugdymas. Metodikos ir terapijos aspektai*. Sud. A. Piličiauskas. Vilnius: Kronta, 116–135.
- Stern, M., Karraker, K. H., Sopko, A. M., Norman, S. (2000). The prematurity stereotype revisited: impact on mothers' interactions with premature and full-term infants. *Mental Health*, 21, 495–509.
- Vilkėlienė, A. (2003). *Ypatingųjų vaikų integruotas muzikinis ugdymas: specialioji meno pedagogika*. Vilnius: Kronta.
- Wigram, T., Gold, C. (2006). *Music therapy in the assesment and treatment of autistic spectrum disorder: clinical application and research evidence*, 535–542. Prieiga per internetą: http://www.noteabilities.com/downloads/Benefits_of_MT_for_Autism_3.pdf.
- Wing, L. (1996). The Autistic Spectrum Disorders. *British Medical Journal*, 312 (7027), 327–328.

Music Activity as a Communication Tool for Young Autistic Adolescents

Aldona Vilkelienė¹, Eglė Kondrotienė²

¹ Lithuanian University of Educational Sciences, Faculty of Education Sciences, Department of Arts Education, Studentų St. 39, LT-08106 Vilnius, Lithuania, aldona.vilkeliene@leu.lt

² Day care centre “Šviesa”, Baltasis skg. 3 A, LT-01027 Vilnius, Lithuania, egle044@gmail.com

Summary

Music and its influence on personality was for a long time under research and still is contextualized. The task of this work was to disclose possibilities of various music activities and to find out their positive influence for young autistic adolescents' communication and interaction activities. It was also very important to find the answer to the question, if music interaction is possible for autistics as this disorder prevent ability to communicate and to get into contact with other people. Theoretical part of this piecework deals with the reasons for autistic disorder, manifestations of autism and specifics of communication. Also, here are presented approaches of view of different authors what concerns the music and various music activities in the context of musical methods. On the basis of this theoretical context was executed empirical research with autistic people where, according to the chosen music and usage of it's methodology, was formulated task to try to reach (cultivate) social communication and socialization capabilities. Empirical research revealed that for young autistic adolescents the most stimulating music activities are music activities: improvisation, singing, also listening to music and movement. Music activities revealed interpersonal relation between young autistic adolescent and pedagogue through more active eye contact; young autistic adolescents started more actively communicate with gestures and body language. Empirical research also displayed that the right choice of the musical method is directly related with the process of education and ensure its success. Also, it was proved that the success of the development of disabled people with communication disorders greatly depends on teamwork, – cooperation among young autistic adolescents, their parents, special educators and social workers. This teamwork cooperation helps to develop communication and cooperation abilities. Research results show that music activities could be (can be) natural process of communication and affiliation for young autistic adolescents.

Keywords: *music activity, autism, communication.*

Įteikta / Received 2014-09-10
Priimta / Accepted 2015-01-12